

Stereotipi o osobama treće životne dobi: iskustva starijih

Anita Zovko,¹ Ivana Damjanić²

Sažetak

Autorice se u radu bave stereotipima prema osobama treće životne dobi. Na početku rada s teorijskog aspekta obrađuju područje stereotipa o starijima nakon čega slijedi prikaz rezultata provedenoga kvalitativnog istraživanja. Autorice propituju (su)odnos starih i mladih, upoznatost osoba treće životne dobi sa suvremenom tehnologijom i njeno korištenje, stavove osoba treće životne dobi prema medijskim sadržajima, a sve to u cilju osvješćivanja eventualnih stereotipnih uloga i osobina koje su dodijeljene osobama treće životne dobi. Istraživanje je provedeno na uzorku od devet osoba treće životne dobi biranih na temelju različitih obilježja (spol, oblik stanovanja, materijalna situacija). Između ostalog, kod ispitanika je uočen pozitivan odnos prema ostalim društvenim skupinama, posebno mladima. U odnosima s vlastitom dobnom skupinom i mladima ispitanici ne osjećaju podcjenjivanje ili eventualno umanjivanje njihove vrijednosti. Većina ih je upoznata s dominantnim vjerovanjima i stereotipima o osobama treće životne dobi, ali ih olako ne prihvaćaju. Stereotipno mišljenje samih ispitanika vidljivo je u opisima vlastite dobne skupine. Na kraju rada autorice prikazuju i neke od načina prevladavanja negativne slike o osobama treće životne dobi koje imaju i sami ispitanici.

Ključne riječi: stereotipi, starenje, starost, ageizam, treća životna dob, aktivan život, promjena percepcije

Stereotypes of People in the Third Age: Experiences of the Elderly – Abstract

The authors are concerned with stereotypes about people in the third age of life. At the beginning of the article they deal with stereotypes about the elderly from a theoretical viewpoint, and then review the results from the conducted qualitative research. The authors examine the relationship between elderly and young people, their knowledge of technology and its use, the attitudes of the elderly toward media content, all with the goal of bringing awareness to the possible stereotypical roles and traits assigned to elderly people. The research sample consisted of nine elderly persons who were chosen based on different traits (gender, living conditions, material situation). Among other things, a positive relationship with other social groups was noticed, especially with young people. In relationships with their own age groups and young people, the participants do not feel they are being underestimated or that their value is diminished. Most of them are aware of the dominant beliefs and stereotypes about elderly people, but they do not accept them blindly. Stereotypical thinking is seen in the participants' descriptions

1 Prof. dr. Anita Zovko, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci

2 Mag. Ivana Damjanić, Obrtnička škola, Koprivnica

of their own age group. To conclude, the authors show some ways of overcoming the negative images of people in the third age of life with the help of the participants themselves.

Keywords: stereotypes, ageing, old age, ageism, third age, active life, perception change, golden age

Uvod

U današnjem smo društvu svjedoci brojnih tehnoloških, ekonomskih, socijalnih, vrijednosnih i drugih promjena koje neminovno utječu na rad i djelovanje čovjeka. Ljudi imaju sve manje vremena za neposredna druženja („*face to face*“) što dovodi do otudjenja i prihvaćanja pojednostavljenih slika o različitim socijalnim skupinama. Nerijetko dolazi do stvaranja negativne percepcije mladih o starijima, ali i obrnuto, starijih o mladima. Stereotipiziranje i diskriminiranje starijih u stručnoj se literaturi naziva *ageizam*, a riječ je o pojavi čiji je cilj isključivanje osoba iz društvenog svijeta isključivo na temelju kalendarske starosti. Time se starije osobe, unatoč razlikama koje postoje među njima, svrstava u jednake skupine kojima je unaprijed dodijeljena (nametnuta) društvena uloga (Pečjak, 2001). Ageizam najčešće podrazumijeva negativne stereotipe (npr. stariji ljudi su senilni, čangrizavi, bolesni) ili negativne stavove temeljene na stereotipima (npr. vjerovanje da je starost najgore doba života). Nerijetko se koriste fraze „prestar si“, „premlad si“, što dodatno doprinosi stvaranju stereotipnog mišljenja o grupi kojoj pojedinci pripadaju. Također, uz sve to javlja se i visok stupanj diskriminacije osoba starije dobi što je najbolje vidljivo na primjeru prisilnog umirovljenja nakon navršениh 65 godina života, kao i činjenici da brojna osiguravajuća društva traže veća osiguranja za starije osobe, kraći rok otplate kredita i slično (Pečjak 2001). Istraživanje autora Packer i Chasteen (2006) pokazuje kako je diskriminacija starijih osoba na temelju dobi sve češća pojava pa se tako starije sve više i češće isključuje iz života zajednice čime se degradira njihov socijalni status i percepcija o tome što i koliko mogu doprinijeti.

Stereotipne predodžbe o starosti odraz su poopćavanja pretežno negativnih obilježja te dobi na cijelu skupinu starih, a odnose se na: fizičku, intelektualnu i spolnu nemoć, slabo pamćenje, rigidnost u mišljenjima, ovisnost o drugima, konzervativnost, škrtost, svadljivost, „otkačenost“, egocentričnost, ciničnost i dr. (Pečjak, 2001; Schaie i Willis, 2001; Humert i sur., 1994). U dostupnoj su literaturi poznati opisi starih ljudi kao umornih, mušičavih, pasivnih ljudi koji su slabi i ovisni o drugima (Pečjak, 2001; Schaie i Willis, 2001; Despot Lučanin, 2003). Na negativan se način stariji prikazuju u medijima (film, knjiga), u brojnim šalama i vicevima, a nerijetko i u razgovorima. Mediji tako u nedostatku stvarnoga kontakta između mladih i starijih nerijetko postaju jedini izvor međugeneracijskoga kontakta što onda ostavlja dovoljno prostora za prihvaćanje stereotipa (Vickers, 2007; Bailey, 2010). Što se tiče pozitivnih stereotipa, oni su znatno

rjeđa pojava, a podrazumijevaju suprotan obrazac percipiranja starih kao mudrih, iskusnih, punih ljubavi za svoje najbliže i slično.

Pretežno negativno stajalište prema osobama treće životne dobi dovodi do niza posljedica; kako za pojedinca, tako i društvo. Ponajprije, implikacije stereotipnih očekivanja dovode do sniženog samopoštovanja i zatvaranja u sebe kao rezultat socijalnih uvjerenja o tome da nisu skloni akomodaciji mladima (Palmore, 1999). Također, stereotipi utječu na vlastitu dobnu identifikaciju i samoevaluaciju te se stariji ljudi sve više počinju slagati s tvrdnjom da rast kronološke dobi neizbježno dovodi do smanjivanja razvojnih dobitaka te povećanja gubitaka. To sugerira kako nametnute koncepcije o dobi kod starijih služe kao smjernice za percepciju vlastitih razvojnih promjena. Pritom starije osobe očekuju veći i brži pad poželjnih osobina kod drugih nego kod sebe samih, dok je za porast nepoželjnih osobina suprotan obrazac. Hechausen i Lang (1996, prema Lacković-Grgin i Čubela Adorić, 2006) navedeno nazivaju obrascem samouzdanja koji sugerira kako je starija dob prijetnja samopoštovanju što se nadoknađuje stvaranjem nepovoljnije slike razvojnih promjena kod ostalih starijih.

Percipirani kao zaboravljivi, nezanimljivi i nesposobni, stariji i sami počinju prihvaćati stereotip kao opis samoga sebe. Starije se osobe počinju osjećati starijima nego što stvarno jesu što dovodi do ponašanja u skladu s društvenim očekivanjima. Time se izravno provodi *samoispunjavajuće proročanstvo*, fenomen poznat u psihologiji (Pečjak, 2001; Pennington, 1997).

Imajući u vidu tendenciju rasta broja starijih osoba u Hrvatskoj, ističe se potreba preispitivanja stavova i vjerovanja koja društvo ima o starijima. Ovo će istraživanje (u nizu već postojećih) biti osnova za dobivanje uvida u stavove starijih osoba o upoznatosti i zastupljenosti stereotipa u različitim domenama njihova života (odnosi s mladima, upoznatost i upotreba tehnologije, stav prema medijskim sadržajima i sl.). Osnovni motiv za ovo istraživanje odraz je težnje da se „čuje glas starijih“, ponajprije u području stereotipa koje im društvo pridaje bez uvažavanja njihovih mišljenja i stava prema tome.

Metodologija istraživanja

Cilj je ovog istraživanja ispitati mišljenje i stavove osoba treće životne dobi o dominantnim stereotipima s kojima se suočavaju. Istraživanje je provedeno na području grada Rijeke (Hrvatska). Prihvaćajući određenje *treće životne dobi* kao one koja nastupa nakon 65. godine života (Schaie i Willis, 2001), donji kriterij za odabir ispitanika bio je upravo i postavljen na 65 godina. Svojstva na temelju kojih su sudionici odabrani i svrstavani u podskupine su: spol, materijalno stanje (vlastiti prihodi / bez prihoda) te oblik stanovanja (samačka kućanstva, institucionalni oblik skrbi te polaznici Sveučilišta za treću dob). Razlog odabira navedenih obilježja sama je pojava stereotipa koja se ispituje pri čemu valja obuhvatiti osobe koje žive u različitim uvjetima. Istraživanjem je obuhvaćeno 9

ispitanika, od toga osam ženskog spola dok je samo jedan muškog spola. Dob sudionika istraživanja je od 66 do 85 godina. Što se tiče oblika stanovanja, šestero ispitanika živi u samačkom kućanstvu dok je troje smješteno u institucijskom obliku skrbi, točnije Domu za starije i nemoćne osobe Kantrida. Troje sudionika istraživanja iz kategorije „samačko kućanstvo“ polaznici su Sveučilišta za treću dob, dok su troje članovi Kluba za starije osobe Trsat.

Da bi se ostvario postavljen cilj i istraživačka pitanja, korišten je kvalitativni istraživački pristup koji daje mogućnost dubljeg uvida i razumijevanja problema koji se istražuje. U istraživanju je korištena deskriptivna i komparativna metoda. Deskriptivna metoda podrazumijevala je prikupljanje sociodemografskih podataka (inicijali, spol, dob, oblik stanovanja, prihodi) korisnih za opis sudionika istraživanja, odnosno ispitanika. Za potrebe kasnije međusobne usporedbe ispitanika, korištena je komparativna metoda. Podaci su prikupljeni metodom polustrukturiranih intervjua. Razlog odabira polustrukturiranog intervjua je što omogućuje fleksibilnost između odgovora ispitanika i postavljenih ciljeva istraživanja. Pri obradi podataka korišten je postupak kvalitativne analize, proces koji uključuje segmentiranje, konceptualizaciju i kategorizaciju podataka s ciljem razumijevanja i tumačenja prikupljenog empirijskog materijala. Postupak kvalitativne analize u ovom je radu obuhvaćao sljedeće korake: transkribiranje audiozapisa i izradu originalnog prijepisa intervjua, podcrtavanje značajnih izjava sudionika i određivanje jedinica kodiranja, pripisivanje pojmova definiranim jedinicama kodiranja (sažimanje), pridruživanje srodnih pojmova u kategorije, analizu i interpretaciju značenja definiranih kategorija, oblikovanje teorijske formulacije (Delale, Kletečki Radović i Družić Ljubotina, 2010).

Rezultati istraživanja i rasprava

Kvalitativnom analizom odgovora ispitanika koji su ušli u uzorak istraživanja dobiveno je nekoliko konceptnih manifestacija: konceptualizacija odnosa mladih i starijih, samopercepcija ispitanika, percepcija vlastite dobne skupine, prevladavajuća vjerovanja o starijima, medijski sadržaji i načini prevladavanja negativne slike o starijima. U nastavku rada prikazat ćemo analizu kategorija potkrijepljenu komentarima i odgovorima ispitanika.

Konceptualizacija odnosa mladih i starijih

Unutar ove kategorije promatrao se odnos mladih i starijih članova društva iz perspektive starijih. Prihvaćajući činjenicu da je kronološka dob ono što čini razliku između mladih i starijih, stvara se plodno tlo za razvoj stereotipnih vjerovanja jedne dobne skupine o drugoj. Stariji ljudi opisuju mlade osobe uglavnom pozitivnim osobinama te procjenjuju da je njihov međusobni odnos korektan. Iz izjava sudionika intervjua vidljivo je da stariji

ne očekuju da će se odnos mladih prema starijima temeljiti isključivo na poštovanju prema njima, nego da obje strane trebaju vlastito ponašanje temeljiti na ljudskosti, uvažavanju i poštovanju jednih prema drugima:

Ako mladu osobu lijepo zamoliš, lijepo govoriš, s njim si u redu, on će ti isto tako vratiti. Ako si ti bezobrazan i prema mladima, on će ti vratit istom mjerom. I to je za mene u redu. (2); Prema tome, zamoli lijepo, nijedan ti neće reć ako ga ti lijepo zamoliš ,neću'. Još ti pomogne, svi... Samo moramo mi biti pristojni prema njima. (4); Pa zapravo sve ovisi o tome kako se, ovaj, kako se postave starije osobe. (9).

Zanimljivo je da sudionici odnos mladih i starijih promatraju uglavnom u dvjema situacijama i to u odnosu mladih prema starijima u javnom prijevozu te u brigom prema starijima. Situacijski susreti mladih i starijih imaju moć oblikovanja vjerovanja o dobnim skupinama, posebice ako su susreti i situacije iz javnog prijevoza jedina „prilika“ za druženje sa starijima (npr. kada mlađa osoba nema živuću baku ili djeda).

Nadalje, ispitujući odnos prema starijima iz perspektive sudionika dok su bili djeca/mladi, uočava se promjena u tom odnosu. Ispitanici ističu kako je njihov odnos (kada su oni bili mladi) prema starijima bio pun poštovanja, suosjećanja i brige za starije unutar obitelji:

Poštovanje veliko prema starijima, tako su nas naši roditelji učili. Tako je normalno, moralo bit. (2); Pa isto korektan, vjerojatno se tako nešto prenosi. (7); Pa strašno suosjećajno, dakle ono što bi rekli empatija prema njima... ali sa svim starijima koje sam imala unutar obitelji je bilo to suosjećanje, briga o njima... (8).

Iz odgovora ispitanika može se zaključiti da je odnos prema starijima u velikoj mjeri uvjetovan odgojem unutar obitelji i učenju o odnosu prema starijima. Promjene u odnosu mladih i starijih uvjetovane su društveno-ekonomskim, tehnološkim i drugim promjenama životnih uvjeta. Promjena odnosa je prema mišljenju ispitanika, odraz težnje mladih da se što prije osamostale što neminovno dovodi do smanjenoga kontakta sa starijima. Također, uočava se općenito nedostatak vremena kod mladih, nerealna očekivanja te nerazumijevanje starijih prema mladima. Sve navedeno uzrokuje frustracije što dugoročno, prema Simpson i Yinger (1985, prema Rusac, Štambuk i Verić, 2013), može dovesti do neprijateljskih ponašanja mladih prema starijima. Razlog tomu leži u činjenici da mladi ne mogu neprijateljsko ponašanje usmjeriti prema izvoru frustracija te je stoga preusmjeravaju prema manjinskim, ranjivim skupinama društva, u ovom slučaju osobama treće životne dobi.

Osim što prepoznaju utjecaj različitih čimbenika na odnos mladih prema osobama treće životne dobi, većina ispitanika ističe važnost građenja kvalitetnog odnosa s mladima. Socijalno okruženje, podrška i kontakti iznimno su bitan prediktor zadovoljstva životom starijih ljudi, stoga je nužno raditi na osvješćivanju eventualnih poteškoća u odnosu i kontaktima mladih i starijih. Rad na postizanju zadovoljstva zasigurno doprinosi

boljoj samopercepciji što onda smanjuje mogućnost stereotipiziranja, kako vlastite, tako i ostalih socijalnih grupa. Sudionici ovog istraživanja suglasni su oko činjenice da se mladima treba prilagoditi te na kraju i učiti od njih:

...kako ću reć, upoznajte život novih generacija onda se pripremate na taj odnos. (7); Ja uvijek smatram da treba, da trebam slušat mlade i da mogu još uvijek puno naučiti od mladih (9).

Time se zapravo odupiru negativističkom stavu i ponašanju prema mladima, pritom zagovarajući važnost poticanja i održavanja međusobnih odnosa. To u konačnici može voditi boljem socijalnom statusu obiju skupina i prevladavanju generacijskog jaza.

Samopercepcija ispitanika

Unutar kategorije *samopercepcija sudionika* promatralo se samopoimanje (self-koncept) ispitanika. Sudionici provedenog istraživanja imaju pretežito pozitivnu sliku o sebi samima. U opisivanju vlastitih osobina i karakteristika koriste pozitivne pridjeve i karakteristike:

Upornost, znate upornost. Ja sam inače po znaku jarac. Jarci su uporni, ambiciozni i altruisti. (1); Znači, poštena, nesebična i u jednu ruku, dobra osoba: (2); Iskrena sam, poštena, volim pomoć svakom kome treba i tako. (5); Otvorenost, komunikativnost, druželjubivost. (7); Pa ja sam izuzetno vedra, pozitivna, fleksibilna. (8); U prvom redu otvorenost, otvorenost... na drugo mjesto je tolerantnost... (9).

Pozitivno opisivanje i identificiranje s karakteristikama koje ni u jednoj crti ne odražavaju da se radi o starijim osobama svakako je poželjan obrazac. To u velikoj mjeri sugerira da sudionici odgađaju vlastitu identifikaciju s kategorijom „stari“ čime nastoje izbjeći klasificiranje njih kao boležljivih, pasivnih, neaktivnih osoba koje ne mogu doprinosti društvu. Vedrinom, pozitivnošću i ostalim osobinama sudionici se bore protiv očekivanih normi koje društvo nameće starijima. Takav obrazac samopercipiranja sebe kao „srednjovječnih“ dobiven je i u brojnim istraživanjima (Turner, 1979; Hummert, Garstka, Shaner i Strahm, 2002; prema Lacković-Grgin i Čubela Adorić, 2006). Dobni identiteti koji se ne poklapaju s kronološkom dobi u skladu su sa zapažanjima o retenciji nekih aspekata samopoimanja iz mladosti što konkretno podrazumijeva da identitet iz mladosti ostaje jedan od glavnih komponenti samopoimanja i u starosti. Može se uočiti kako procjene subjektivne dobi u ovom istraživanju, a sukladno ostalim istraživanjima, nisu povezane s dominantno negativnim stavovima ili strahom od vlastitog starenja. A to u značajnoj mjeri može doprinijeti stvaranju bolje slike o sebi i odbacivanju svih onih (negativnih) stereotipa koje društvo stvara o starijima. No, svakako valja istaknuti da subjektivna procjena koja odstupa od kronološke dobi ne znači nužno da se ispitanici osjećaju ili se žele osjećati mladima.

Dok se većina ispitanika opisuje pozitivnim osobinama, jedan od njih percipira se isključivo kroz razvojne gubitke koje se javljaju s godinama:

Sad trenutno zaboravljivost apsolutno. Nevjerojatna, nevjerojatna. Da, to ja stalno sjećam se stvari, ne znam, nekakav film Boga pitaj, crno-bijeli. Bljesne mi ime glumca ili glumice međutim, ono što mi treba, ono što bi mi trebalo, izgubilo se i onda se vrati. (3)

Na temelju navedenog može se uočiti da je prisutno opisivanje karakteristikama koje su neizbježne u starijim godinama, poput slabljenja pamćenja. Treba imati na umu da je pamćenje starijih oslabljeno i da je posve normalno pamćenje davno doživljenih situacija, ali ne i onog što se dogodilo u bližoj prošlosti. To je jedan od razloga zašto su stariji orijentirani prema prošlosti koju rado prepričavaju unucima i drugim osobama (Furlan, 1985). Pritom njihove priče treba cijeniti i promatrati u pogledu doprinosa koji mogu dati, a ne koristiti u svrhu ismijavanja i podcjenjivanja starijih.

Percepcija vlastite dobne skupine

Unutar kategorije *percepcija vlastite dobne skupine* proučavane su dominantne predodžbe sudionika o osobinama pripadnika vlastite dobne skupine. Upravo je naglasak na uočavanju eventualnih razlika između samopercepcije i percepcije „tipičnih osoba“ iste dobi. Na temelju odgovora sudionika istraživanja može se govoriti o pretežito negativnom percipiranju ostalih pripadnika dobne skupine što je vidljivo u opisivanju starijih kao čangrizavih, dosadnih osoba opterećenih bolestima, serijama i sličnim temama:

Možda sam trebala reći to, bolest... da ti ljudi stariji bolest stavljaju na prvo mjesto. Možete ih slušati šta im je svašta. Opterećenost tim nemogućim televizijskim serijama... (1); Prva bi bila dosadni. Čangrizavi. Kako ko pazi opet kažem, kako ko. Ima sebičnih, zločesti i sebični. (2); Ha čuj, svakakvih osobina, svakakvih. Ima dobrih, a ima da ne smiješ ništa ni pitati ni reći, ...neki su prgavi, neki su dobri. (5); Bolesni ljudi. Razboli se i živčan si. I jedan je taki, jedan je taki, onda se to, samo o bolesti se razgovara. (6); Možda smo malo dosadni, ne znam. Možda stalno ono, šta bi rekli kvocamo stalno nešto. (7); Starije osobe se vole žaliti, vole da ih slušate. (8); ...priča se samo o bolesti, a ne o zdravlju. (9).

Osim zaokupljenosti bolestima, stariji su iz perspektive ispitanika previše zaokupljeni pričama o kuhanju, aktualnim sniženjima, politici, malim mirovinama te konstantnim usporedbama.

Može se uočiti kako ispitanici o ostalim starijima imaju određen, češće negativan stav iako nastoje istaknuti kako se osobe međusobno razlikuju. Time se ograđuju od generalizacija, ali i dalje o ostalim starijima pričaju u negativnom kontekstu, ističući neaktivnost i asertivnost starih te određenu ograničenost u pogledu tema razgovora.

Primjećuje se kako sudionici rade odmak od „ostalih starijih“ ističući da se navedene osobine ne odnose na njih same:

Kod mene vam nije tako... ja samo kažem 'čuj sve što si nabrojio imam i ja, pre-skoči'. (1); Mi to ne prenašamo, mi se držimo bolje da se odmaknemo od toga. (6);

...kod mene to nije. A ja jednostavno ne želim o tome da, mogu popričati, ali ne želim konstantno da mi samo bude baza razgovora bolest, kuhanje, ne znam djeca i tako dalje. (8).

Neidentificiranje s ostalim starijima vidljivo je i prilikom objašnjenja kojima pribjegavaju u odvajanju kategorije stari „ja“ i „oni“:

...ali kad vidim oko sebe šta se s tim ljudima... (3); ...jer se strašno puno upravo ta dob koju si spomenula... (8).

Tek je u odgovoru jedne sudionice vidljiva identifikacija sa starima kao dobnom skupinom kojoj i sama pripada: „*Moju dobnu skupinu...; Možda smo...*“ (7).

Usporede li se odgovori ispitanika vezani za samopercepciju i viđenje drugih starijih, može se uočiti pozitivniji opis vlastitih osobina u odnosu na osobine drugih pripadnika populacije „stari“. To je u skladu sa zaključcima iz ovog područja koji potvrđuju da socijalne usporedbe s drugima obično rezultiraju povoljnijom samoprocjenom. Tendencija bolje samoprocjene i samouzdzivanja u društvenim se znanostima naziva *socijalnim degradiranjem*, a smatra se jednim od oblika sekundarne kontrole. Njoj su posebno skloni stariji ljudi koji često posežu za negativnim, nerijetko i difuznim stereotipima o skupini s kojom se uspoređuju. Starija osoba na taj način nastoji poboljšati sliku o sebi tražeći informacije koje će doprinijeti da se osjeća bolje. Iako paradoksalno, stereotipi o starijima koje imaju drugi stariji pritom mogu biti u funkciji samozaštite i samouzdzivanja (Lacković-Grgin i Čubela Adorić, 2006). Na kraju, valja istaknuti da su stereotipi starijih prema vlastitoj dobnoj skupini neopravdani, ali i potencijalno opasni budući da promatranje starijih osoba isključivo kroz negativna obilježja može, prije ili kasnije, postati primjenjivo i na samog pojedinca koji stereotipizira.

Prevladavajuća vjerovanja o starima

Uobičajena vjerovanja o procesu starenja rezultiraju pretežito negativnim stereotipima koji su, kao i ostali stereotipi, pojednostavljena i pristrana uvjerenja o starijima. „Tipična“ stara osoba često se smatra nezainteresiranom i nesposobnom za spolne odnose, na putu prema senilnom, konzervativnom i krutom mišljenju i ponašanju (Schaie i Willis, 2001). Unutar ove kategorije analizirane su izjave ispitanika o upoznatosti i ponašanju starijih osoba u skladu s tvrdnjama i frazama o starijim osobama. Ispitanicima su dane i sugestivne izjave poput „Stari ljudi su dosadni.“, „Stariji ljudi teže savladavaju novu tehnologiju.“ i sl. o kojima su iznijeli vlastito mišljenje. Ispitanici ovog istraživanja općenito se slažu da su s navedenim tvrdnjama i frazama o starijima upoznati jer su one, više ili manje, prisutne među mladima i društvu uopće. Sudionici istraživanja opisuju situacije iz kojih je vidljivo podcjenjivanje starijih u pogledu zastarjelosti njihova znanja. U toj situaciji, jedan od ispitanika objašnjava i stereotipne nazive koji se dodjeljuju starima: „*Šta ćete vi Metzalemi ili šta ja znam Laponci...*“ (3). Ovaj slučaj, iako situacijski i prenesen

humorom, upućuje da mladi najčešće oblikuju vjerovanja o starima koje onda potvrđuju i u ponašanjima prema starijima. To primjećuje i jedna od ispitanica, koja na pitanje o upoznatosti s tvrdnjama ističe kako *mladi tako razmišljaju* (7). S druge strane, neki ispitanici smatraju da stariji ljudi oblikuju takva vjerovanja o vlastitoj dobnoj skupini, pritom pružajući otpor prema učenju novih stvari, tehnologija, jezika i sl.

Na temelju navedenog može se uočiti kako su stariji upoznati s vjerovanjima o starijim ljudima, no vrlo je pozitivno što gotovo svi odbijaju takvo percipiranje starijih. Svojim primjerom uključivanja u aktivnosti, iskazanom željom za učenjem u pogledu stjecanja novog znanja ili upoznavanja s tehnologijom nastoje opovrgnuti sve ono što im društvene skupine nameću. Treba istaknuti da je odluka o aktivnijem životu i prihvaćanju novog individualna stoga su svjesni kako njihova aktivnost u starijim godinama nekim starima nije prihvatljiva opcija, smatrajući da ionako imaju dovoljno znanja i iskustva.

Unutar ove kategorije propitano je slaganje ispitanika s tvrdnjom mladost-ludost, starost-mudrost. Društvo mudrost pripisuje uglavnom starijim članovima društva na temelju godina i životnog iskustva. Sudionici istraživanja u svojim izjavama ističu djelomično slaganje s navedenom tvrdnjom. Opisujući događaje iz rane mladosti, slažu se da je mladost razdoblje nepromišljenosti i velike životne energije koja se u bitnom razlikuje od starosti. Starost je za njih, pritom karakterizirana promišljanjem i oprežnošću:

...triput promisli pa onda triput mjeri pa onda reži. (3); ...oprezniji si u stvari-
ma, više razmišljaš o tome šta će napraviti, kako ćeš napraviti. Napraviš u glavi sto
solucija... (7).

Promatrajući definiciju mudrosti prema Pečjaku (2001) može se uočiti da je za mudrost važno veliko životno iskustvo i znanje, prepoznavanje i prihvaćanje međusobnih vrijednosnih razlika te njihovo nadilaženje. U odgovorima ispitanika vidljivo je prihvaćanje činjenice da mudrost dolazi s godinama, a koju je pak potrebno prenositi na mlađe generacije. To uvelike sugerira da stariji ne percipiraju mudrost kao nešto što ih razlikuje od mlađih, nego kao obilježje koje će im pomoći u povezivanju i stvaranju odnosa s mladima pod pretpostavkom da mladi to i prihvate. Vidljiva je otvorenost u mišljenjima ispitanika čak i onda kada bi mogli tvrditi da je mudrost vezana isključivo za stariju dob.

Medijski sadržaji

Unutar ove kategorije nastojali smo ispitati stavove starijih osoba (ispitanika koji su ušli u uzorak istraživanja) o dominantnom trendu promicanja mladih u medijima. Sudionici istraživanja osjećaju se vrlo pozitivno u vezi sa sadržajima u kojima su mladi ljudi. Primjećuju kako je promicanje mladih u medijima ujedno prilika za učenje od njih te da u tome, unatoč bogatom životnom i radnom iskustvu, ne vidi ništa loše. No jedan od sudionika ističe negativan stav prema sadržajima koji promiču mladost. Prema njegovim

riječima, medijski sadržaji mlade potiču na različita neprimjerena ponašanja (konzumiranje alkoholnih i opojnih sredstava). Mediji i reklame u tom pogledu dodatno podupiru povodljivost mladih trendovima, češće negativnim. U tom pogledu, ispitanik propituje i postojanje kvalitetnih uzora:

I tako i u medijima navode se primjeri, kojekakvi primjeri koje, koje mladi čovjek će se za njima povest. On nema, šta mu uzor, uzor mu nešto treba da bude. (3).

Većina ispitanika smatra da je promicanje kulture mladih opravdano, čak štoviše jedino i prihvatljivo:

Neće se valjda nas stare. (2); ...neću ja sad bit gola koja imam 90, 80 godina i što ću, visi mi meso. (4); ...ja ne osjećam nešto da bi trebali biti stariji... (8).

Ovi odgovori sugeriraju da je jedino mlado lijepo te da promjena fizičkog izgleda s godinama nije prihvatljiva, naročito ne u medijskim sadržajima. Sudionici ne ističu potrebu veće zastupljenosti starijih u medijima jer koliko su prisutni, toliko je i dovoljno. A prisutni su, prema zapažanju dvije ispitanice u reklamama farmaceutskih kompanija (reklamiranje lijekova) te u reklamama za kupnju madraca. Kada se promisli o sadržajima u kojima su zastupljeni, uočava se da je prisutnost starih u reklamama za lijekove i madrace odraz tržišne usmjerenosti na ciljanu skupinu. Time su starije osobe već promatrane kao skupine čije je zdravlje narušeno pa samim time imaju veće potrebe za lijekovima. Isto tako, reklame za madrace tobože sugeriraju da su stariji umorni te da im je potrebno više sna.

Zaključno, iz odgovora ispitanika vidljiva je sklonost prema sadržajima koji promiču kulturu mladih. No ima i onih koji ističu negativne strane takvih sadržaja, navodeći kako dodatno potiču povodljivost mladih. Iako ispitanici prepoznaju sadržaje u kojima su zastupljeni stariji, poput reklama farmaceutskih kompanija i sl., oni i dalje nisu zastupljeni u sadržajima koji bi isticali aktivniji aspekt starosti (aktivnost u pogledu uključivanja u tečajeve, edukacije, volonterski angažman i sl.).

Načini prevladavanja negativne slike o starijima

Unutar ove kategorije analizirani su stavovi ispitanika o načinima nadilaženja negativne slike o starima s ciljem poboljšanja statusa starijih osoba. Promjena percepcije o starijima promatrana je s aspekta promjene pojedinca (uvjerenja, stavova, navika), grupe i društva u cjelini. U pogledu promjene pojedinca sudionici se usmjeravaju na promjene koje trebaju stariji napraviti s ciljem poboljšanja percepcije o sebi i vlastitoj dobnoj skupini. Izjave ispitanika usmjerene su prema promjeni higijenskih navika, navika spavanja, ali i nekih aspekata osobnosti (veći prag tolerancije).

Na razini grupe sudionici prepoznaju važnost poticanja međugeneracijskog druženja mladih i starih. Druženjem i neformalnim kontaktom dvije (različite) skupine međusobno se upoznaju i uče o razlikama. Također, na taj se način potiče međusobno

razumijevanje kao bitan preduvjet promjene percepcije starih o mladima i obrnuto, mladih prema starijima. Izjave sudionika istraživanja sugeriraju da je spajanje mladih i starijih moguće ostvariti na više načina: neformalnim druženjem i kontaktom, volontiranjem, suradnjom obrazovnih institucija i institucija socijalne skrbi, održavanjem edukacija i sličnih aktivnosti što je u skladu s relevantnom literaturom u ovom području (Tomečak, Štambuk i Rusac, 2014; Galić i Tomasović Mrčela, 2014; Raina i Balodi, 2014). Upoznavanje mladih sa starijima može dovesti do mijenjanja postojećih stereotipnih vjerovanja, ponajprije ako je mišljenje o drugoj osobi temeljeno isključivo na određenom situacijskom događaju (npr. ponašanje u javnom prijevozu i sl.). Jedan ispitanik ističe važnost upoznavanja pozitivnih osobina starijih, a ne percipiranje starijih isključivo kroz negativne osobine koje se onda pripisuju svim starima bez prethodnog uvažavanja stvarnih razlika među njima:

Jedino da upozna tu staru osobu i da vidi da ono što je on mislio ili ona mislila o nekakvim starim osobama da su to čangrizavi, prljavi, smrdljivi, ne znam, neuki ili ne znam, ovakvi onakvi. Upostavi se da je to neka vrlo ugodna osoba s kojom se i može porazgovarat, s kojom se može i potužit. Ako će, ako će osjetit da je i razumije jer je i ta osoba i sve to prošla što ova tek prolazi ili će, a može joj reć također i što je još čeka u životu. (3)

Iako predlažu međugeneracijsko druženje kao način prevladavanja negativne slike o starijima, ispitanici su skeptični oko uspješnosti i pozitivnih ishoda navedenog. Skeptičnost pritom temelje na činjenici da su mladi danas znatno napredniji u pogledu znanja i sposobnosti te da nemaju vremena za druženje s osobama treće životne dobi. Neka razmišljanja sežu i do obiteljskih odnosa u kojima roditelji ne mogu uspostaviti odnose s djecom stoga smatraju da ih ne bi bilo moguće ostvariti ni sa starijima.

Na kraju, sudionici prepoznaju i potrebu promjena na razini društva s ciljem prevladavanja negativne slike o osobama treće životne dobi. U Hrvatskoj je, prema mišljenju jedne ispitanice, izostala sustavna briga o starijima. To je vidljivo ponajprije u izostanku ozbiljnijih promišljanja o mogućnostima koje se nude starijima i kojima bi oni svojim djelovanjem mogli doprinostiti.

Za dijete znadete da vam ono ide u vrtić..., ide u školu, ide u srednju školu, ide na fakultet. Ovdje, kad ti završiš posao ti ne znaš, stariji čovjek šta će, gdje će. Nema već toga da ga već na jedan način, unaprijed znaš gdje ćeš se moći uključiti. Mislim da je to premalo, ako i ima u određenim mjestima. Dati da ljudima bude dostupno, ako su izbori toliko na tim koje kakvim oglasnim pločama nabijeni, zašto i to ne bi bilo oglašeno da ljudi znaju kuda će se uključiti, prema vlastitim mogućnostima i sposobnostima. (8)

Ana Krajnc (2016) u svojoj knjizi također prepoznaje izostanak pripreme za treću životnu dob za koju se osobu, za razliku od prethodnih razdoblja, najmanje priprema.

Štoviše, priprema za starost i treću dob temelji se na isticanju starosti kao razdoblja odmora i samoće. Aktivna uloga pritom je dana svakome ponaosob, ali bez neke sustavno osmišljene uloge i zadaće koja slijedi u starosti. Prema autorici kvalitetna priprema za treću životnu dob trebala bi se temeljiti na stjecanju znanja i načina o tome kako bi stariji čovjek mogao uspješno strukturirati svoje vrijeme u zadnjim desetljećima života, postaviti nove ciljeve i sadržaje te otkriti smisao života, pronaći nove načine rada i djelovanja te uspostaviti mentalnu ravnotežu i potreban broj međuljudskih odnosa. Priprema i oblikovanje treće životne dobi pritom treba postati predmet interesa lokalnih, nacionalnih i međunarodnih politika usmjerenih poticanju aktivne starosti, socijalne uključenosti i međugeneracijskog druženja.

Zaključak

Starost i starije osobe nerijetko se promatraju suviše negativno i pesimistički. Samim time osobe treće životne dobi podložne su stereotipnom vjerovanju o smanjenom intelektualnom, praktičnom i obrazovnom snalaženju i doprinosu društvu. U sklopu ovog rada nastojalo se teorijski, a potom i istraživački dobiti uvid o zastupljenosti stereotipa o osobama treće životne dobi u različitim domenama njihova života (odnosi s mladima, upoznatost i upotreba tehnologije, stav prema medijskim sadržajima i sl.). Rezultati istraživanja pokazuju da se osobe treće životne dobi međusobno razlikuju te da je svako pridavanje istih karakteristika svim članovima grupe neutemeljeno i nepravedno. Ispitanici svojim primjerom aktivnog života i prihvaćanjem raznih mogućnosti koje im se nude u lokalnoj zajednici pokazuju kako živimo okruženi generacijama starih kojima je obrazovanje i informiranost imperativ uspješnog starenja. Prihvaćajući starenje kao životno razdoblje koji nosi određene promjene u psihičkom, zdravstvenom i socijalnom funkcioniranju, ispitanici šalju poruku kako proces starenja trebamo promatrati prirodnim i sastavnim dijelom ljudskog života. Pritom neizbježne promjene u starosti ne bi trebale biti osnovom za razvoj stereotipa, predrasuda i diskriminacije.

Trend povećanja starog stanovništva s kojim se suvremeno društvo suočava nameće potrebu reorganizacije sustavne brige o osobama treće životne dobi, naročito u pogledu podizanja kvalitete njihova života. Povećanje kvalitete pritom dovodi do većeg samopoštovanja i zadovoljstva suživotom starijih s drugim socijalnim skupinama. Najveći zahtjev u osiguranju navedenog stavlja se pred pojedinca, zajednicu i društvo koji se trebaju pobrinuti da se naši stari osjećaju korisnim i priznatim, a ne manje vrijednim i izdanim članovima društva. U borbi protiv nametnutih uloga i očekivanja vezanih uz starenje veliku ulogu ima obrazovanje i edukacija članova društva o potrebama, mogućnostima i pravima starijih te pojavi i izvoru stereotipa. Budući da rezultati istraživanja upućuju na pretežito negativnu percepciju starih od vlastite dobne skupine, javlja se potreba za poticanjem međugeneracijske solidarnosti te širenja socijalnih mreža starijih.

Zaključno, čini se da tek slijedi pravi izazov za kreatore obrazovnih, socijalnih, zdravstvenih i drugih politika čije će se djelovanje trebati usmjeriti na donošenje akcija, mjera i projekata usmjerenih mijenjanju ustaljenih stereotipnih vjerovanja o starijima. Trend starenja stanovništva ne smije ostati tek pitanje od interesa tijekom političkih kampanja, već dijelom sustavne brige o starijima u svim područjima (obrazovanje, socijalna i zdravstvena skrb ...).

Literatura

- Bailey, T. A. (2010). Ageism and Media Discourse: Newspaper Framing of Middle Age. *Florida Communication Journal*, 38(1), 43–56.
- Delale, E. A., Kletečki Radović, M. i Družić Ljubotina, O. (2010). Doprinos udruge civilnog društva socijalnoj rekonstrukciji zajednice. *Revija za socijalnu politiku*, 17(1), 45–70.
- Despot Lučanin, J. (2003). *Iskustvo starenja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Furlan, I. (1985). *Čovjekov psihički razvoj*. Zagreb: Školska knjiga.
- Galić, S. i Tomasović Mrčela, N. (2013). *Priručnik iz gerontologije, gerijatrije i psihologije starijih osoba–psihologije starenja*. Osijek: Medicinska škola.
- Hummert, M. L., Garstka, T. A., Shaner, J. L. i Strahm, S. (1994). Stereotypes of the elderly held by young, middle-aged, and elderly adults. *Journals of Gerontology*, 49, 240–249. Dostupno na <https://academic.oup.com/geronj/article-abstract/49/5/P240/544081>/ Stereotypes-of-the-Elderly-Held-by-Young-Middle.
- Krajnc, A. (2016). *Starejši se učimo: Izobraževanje starejših v teoriji in praksi*. Ljubljana: Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje, združenje za izobraževanje in družbeno vključenost.
- Lacković-Grgin, K. i Čubela Adorić, V. (2006). *Odabrane teme iz psihologije odraslih*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Packer, D. J. i Chasteen, A. (2006). Looking to the Future: How Possible Aged Selves Influence Prejudice Toward Older Adults. *Social Cognition*, 24(3), 218–247.
- Palmore, E. B. (1999). *Ageism: Negative and Positive*. New York: Springer.
- Pečjak, V. (2001). *Psihologija treće životne dobi*. Zagreb: Prosvjeta.
- Pennington, D. C. (1997). *Osnove socijalne psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Raina, D. i Balodi, G. (2014). Ageism and Stereotyping of the Older Adults. *Scholars Journal of Applied Medical Sciences*, 2(2C), 733–739.
- Rusac, S., Štambuk, A. i Verić, J. (2013). Dobna diskriminacija: iskustva starijih osoba. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 49(Supplement), 96–105.
- Schaie, W. H. i Willis, L. S. (2001). *Psihologija odrasle dobi i starenja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Tomečak, M., Rusac, S. i Štambuk, A. (2014). Promišljanje starenja i starosti–predrasude, mitovi i novi pogledi. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 50(1), 36–53.
- Vickers, K. (2007). Aging and the Media: Yesterday, Today and Tomorrow. *Californian Journal of Health Promotion*, 5(3), 100–105.